

TYKONIUSZ

KSIĘGA REGUŁ
KOMENTARZ
DO APOKALIPSY

Przekład, wstęp, opracowanie tekstu łacińskiego,
przypisów, aparatu krytycznego i indeksu
DOMINIKA BUDZANOWSKA-WEGLENDA

Aneks
WALDEMAR LINKE CP

Kęty 2023
WYDAWNICTWO
MAREK DEREWIECKI

Tytuły oryginałów:

Liber regularum Tyconii, Tyconii Afri in Apocalypsin

© 2023 for the Polish translation by Dominika Budzanowska-Weglenda

© 2023 for the Polish edition by Wydawnictwo Marek Derewiecki

Wydanie pierwsze

Recenzent: ks. prof. dr hab. Józef Naumowicz

Przekład, wstęp, opracowanie tekstu łacińskiego, przypisów, aparatu krytycznego i indeksu: dr hab., prof. uczelni: Dominika Budzanowska-Weglenda (Wydział Nauk Humanistycznych, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9030-9583>)

Posłowie: ks. dr hab., prof. uczelni Waldemar Linke CP (Wydział Teologiczny, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9800-5341>)

Opracowanie redakcyjne i korekta: Irena Polańska

Skład tekstu i projekt okładki: Łukasz Derewiecki

Książka dofinansowana przez Fundację Lanckorońskich

FUNDACJA
LANCKOROŃSKICH

ISBN 978-83-66941-77-9

WYDAWNICTWO MAREK DEREWIECKI

ul. Szkotnia 29a, 32-650 Kęty

tel./fax (33) 8454149, 603931607

e-mail: wydawnictwo@derewiecki.pl

Księgarnia: www.derewiecki.pl

Dystrybucja: tel. 502637305

SPIS TREŚCI

WSTĘP. TYKONIUSZ AFER (AFRYKAŃCZYK) – Dominika Budzanowska- -Weglenda	5

KSIĘGA REGUŁ

LIBER REGULARUM TYCONII	26
TYKONIUSZA KSIĘGA REGUŁ	27

KOMENTARZ DO APOKALIPSY

TYCONII AFRI IN APOCALYPSIN	192
TYKONIUSZA AFRYKAŃCZYKA [KOMENTARZ] DO APOKALIPSY ...	193

ANEKS. TYKONIUSZ: W POSZUKIWANIU TRZECIEJ DROGI MIĘDZY DOSŁOWNOŚCIĄ A ALEGORYZMEM – Waldemar Linke CP ...	301

WYKAZ SKRÓTÓW	338

INDEKS OSÓB	341

WSTĘP

TYKONIUSZ AFER (AFRYKAŃCZYK)

Tykoniusz był świeckim teologiem berberyjskim należącym do wspólnoty donatystów, choć później z niej wykluczonym. Żył na terenie Imperium Rzymskiego w Afryce Północnej w IV wieku po Chr., przypuszczalnie w latach 330–390, a działał między 370¹ a 390 rokiem, w czasach trudnych dla Kościoła afrykańskiego. Niewiele wiemy o jego życiu i działalności, także pisarskiej, ale to, co przetrwało stanowi istotny i pod wieloma względami ciekawy materiał badawczy: „Jego trudna, samotna droga jest ciekawym paradygmatem postawy człowieka wierzącego w czasach, w których wstrząsają światem fundamentalizm, a relatywizm podmywa jego fundamenty”².

1. AFRYKA PÓŁNOCNA W IV WIEKU: DONATYZM

Tykoniusz był związany z Afryką Północną, która była wówczas jednym z najważniejszych (bo i najżyźniejszych) terenów Imperium Rzymskiego. Rzym podbił ją jeszcze w minionej erze, te obszary zatem już od dawna ulegały romanizacji. Afryka Północna stała się szybko również częścią Kościoła. Z tych terenów pochodzą ważne pisma chrześcijańskie – poczynając już od II wieku: afrykańskim teologiem bowiem był słynny Tertulian

---

¹ Wydaje się, że Tykoniusz wcześniej nie publikował, skoro Optat z Milewy (Milewe), pisząc ok. 370 roku swoje dzieło przeciw Parmenianowi, biskupowi donatystów, nie wspominał o Tykoniuszu (por. np. M. CYTOWSKA, H. SZELEST, *Literatura rzymska. Okres cesarstwa. Autorzy chrześcijańscy*, Warszawa 1994, s. 180).

² W. LINKE, *Tykoniusz i jego komentarz do Apokalipsy*, w: *Pierwsze łacińskie komentarze do Apokalipsy: Hipolit, Wiktoryn, Hieronim, Tykoniusz*, red. D. Budzanowska, W. Linke, Warszawa 2011, s. 187.

(160–230) czy Cyprian (ok. 210–258). W Kartaginie odbył się synod w 216 lub 220 roku.

Równocześnie przed Kościołem afrykańskim czasów Tykoniusza stawały liczne problemy, jak prześladowania czy różne herezje: „Chrześcijaństwo u progu wieku IV przeżywa poważne konflikty, w których uczestniczyły setki tysięcy (jeśli nie miliony) ludzi, konflikty o niezmiernej zaciekłości i trwałości. Kościoły dwóch regionów zostały rozbite przez wewnętrzne schizmy, których geneza sięgała czasów prześladowań: w północnej Afryce donatyści stanęli przeciw zwolennikom Cecyliana, w Egipcie melecjanie zwrócili się przeciwko następcom biskupa Aleksandrii, Piotra. Jeszcze poważniejsze były skutki konfliktu o charakterze doktrynalnym, zrodzony w Aleksandrii arianizm spowodował głębokie rozbitcie wschodniego chrześcijaństwa”³.

Rozłam związany bezpośrednio z życiem i działalnością Tykoniusza-donatysty był bardzo bolesny – i to pod wieloma względami, a związany nie z różnicami dogmatycznymi, lecz powstały na tle odstępstw od wiary podczas prześladowania chrześcijan w Afryce. Adalbert G. Hamman tak obrazowo opisuje tragizm tego rozłamu:

Jedyna datowana mozaika Afryki północnej pochodzi z 324 roku, z pierwszej bazyliki z Castellum Tingitanum (dawnym Orléansville, a dzisiejszym El Asnam). Przedstawia Kościół w formie labiryntu, który pokrywa całą ziemię. Ten nieskończony labirynt ścieżek całego świata zbiega się w centrum, utworzonym przez kwadrat, którego nazwę można odczytać we wszystkich kierunkach: *Sancta Ecclesia*, Święty Kościół. Rysunek ten wyraża dramat donatyzmu, który podzielił Afrykę, wyraża schizmę, ograniczającą się do jednego zakątka ziemi, podczas gdy Kościół rozpościera się wszędzie, na całym świecie; oto temat, który będzie bez przerwy powracał w dyskusjach i kazaniach⁴.

Donatyści cieszyli się jednak w Afryce (ale faktycznie tylko tam) dużym poparciem, zwłaszcza w IV wieku, przede wszystkim wśród niższych warstw społecznych, ale też wśród bogatych ludzi (o czym mogą świadczyć

³ E. WIPSYZKA, *Kościół w świecie późnego antyku*, Warszawa 1994, s. 145.

⁴ A.G. HAMMAN, *Życie codzienne w Afryce Północnej w czasach św. Augustyna*; tłum. M. Stafiej-Wróblewska, E. Sieradzińska, Warszawa 1989, s. 304.

budowane przez donatystów kosztowne trójnawowe bazyliki czy ich posiadłości i farmy, które często otrzymywali w spadku lub w darze). Zatem donatyzm niekoniecznie należy rozumieć jako walkę wyzyskiwanych i biednych przeciw posiadającym bogactwa⁵. Ponadto cała historia tej schizmy wskazuje na rozległe i trwałe poparcie także wśród znaczącej części kleru⁶. Nie bez znaczenia pozostawała też charyzma przywódców donatystów, zapewne i z tego powodu wielu chrześcijan przechodziło do radykalnego kościoła donatystów⁷. Ponadto „donatyści mogli się szczycić dobrze wykształconymi, jak najbardziej biegłymi w łacinie polemistami, takimi jak kolejni biskupi Kartaginy: Donat i Parmenian oraz biskup Cyrty Petylian, najprawdopodobniej adwokat z wykształcenia czy świeccy autorzy: Tykoniusz i Kreskoniusz. Donatyzm nie był więc tylko wyznaniem ubogich wieśniaków”⁸.

Obie wspólnoty koegzystowały, zazwyczaj ostro się zwalczając, w niemal każdym mieście i każdej wsi. Przy czym różnice były między nimi niewielkie: „takie same diecezje, takie same bazyliki, stopnie i nazwy hierarchii, takie same sakramenty”⁹. Schizma powstała przecież głównie na kanwie nie tyle sprzeczności doktrynalnych, co zagadnień dyscyplinarno-porządkowych¹⁰, o czym tak pisał Augustyn, biskup Hippony, jeden z wielkich doktorów Kościoła Zachodniego: „Jesteśmy braćmi, wzywamy jednego Boga, wierzymy w jednego Chrystusa, słuchamy jednej Ewangelii, śpiewamy jeden psalm, odpowiadamy jedno *Amen*, wyśpiewujemy jedno *Alleluja*, świętujemy jedną Paschę: czemu ty jesteś na zewnątrz, a ja wewnątrz?”¹¹.

---

⁵ Por. tamże, s. 309; P.R.L. BROWN, *Religious dissent in the Later Roman Empire: the case of North Africa*, „History” 46/1961, s. 83–101; E. TENSTRÖM, *Donatisten und Katholiken*, Göteborg 1964.

⁶ Por. E. WIPSYCKA, *Kościół w świecie ...*, s. 149.

⁷ Jak podaje Hamman ci, którzy tak uczynili, byli „powtórnie chrzczeni, niczym pogaanie, ponieważ katolickie święcenia uznano za nieważne: dziewice zmuszone były powtórzyć konsekrację, wszystkie święcenia ponawiano” (A.G. HAMMAN, *Życie codzienne w Afryce Północnej ...*, s. 305).

⁸ S. ADAMIAK, *Deo laudes. Historia sporu donatystycznego*, Warszawa 2019, s. 109.

⁹ Tamże, s. 306.

¹⁰ Por. M. SIMON, *Cywilizacja wczesnego chrześcijaństwa, I–IV w.*, tłum. E. Bąkowska, Warszawa 1992, s. 358.

¹¹ AUGUSTYN, *Enarrationes in psalmos 54*, 16 (tłumaczenie autorki na podstawie wydania: PL 36, 639).

Rozłam ściśle wiązał się z czasem prześladowania chrześcijan, kiedy to część biskupów uległa presji prześladowców, za co potem byli niezwykle surowo piętnowani przez pozostałych biskupów, m.in. uznawano za nieważne sakramenty udzielane przez owych biskupów-zdrajców (nazywanych *traditores*, jako że popełnili grzech – *traditio*, a dokładniej rzecz ujmując, podczas ostatniego prześladowania *przekazali, oddali* – w języku łacińskim czasownik: *tradere* – księgi i naczynia kościelne prześladowcom), a nawet przez następcę kogoś, kto został ogłoszony zdrajcą. W takiej oto sytuacji powstały dwie równoległe hierarchie i wspólnoty kościelne: wspólnota Kościoła powszechnego (katolicy) zachowała większą otwartość na możliwość naprawienia błędów i win z czasu próby, a donatyści – wręcz przeciwnie.

Same początki wspólnoty donatystycznej sięgają czasu, kiedy po konsekracji Cecyliana na biskupa Kartaginy, zarzucono mu, że w tym obrzędzie brał udział biskup-*traditor*, Feliks z Abtungi, oraz że w czasie prześladowań sam Cecyliana odmówił pożywienia uwięzionym wyznawcom¹². Zwolennicy Donata (łac. *Donatus*), zwanego potem Wielkim, biskupa niewielkiej numidyjskiej miejscowości Casae Nigrae, na synodzie kartagińskim w 312 roku złożyli z urzędu Cecyliana i wybrali innego biskupa Kartaginy, Majoryna, który wkrótce zmarł. W ten sposób jego następcą został wkrótce sam Donat, człowiek energiczny i konsekwentny rygorysta¹³. Był alternatywnym biskupem Kartaginy od 313 do 355 roku, czyli do swej śmierci. Nazwa donatyzmu wywodzi się właśnie od jego imienia. Sami donatyści różnie o sobie mówili, m.in. „święci i sprawiedliwi” lub „sprawiedliwi i czyści” (o katolikach – „grzesznicy”).

To właśnie Donat znany jest jako ten, który pierwszy zakwestionował prawa cesarza do decydowania w sprawach kościelnych. Kiedy zwrócił się z prośbą do cesarza Konstancjusza II w 347 roku, aby ten uznał go jedynym biskupem Kartaginy, cesarz wysłał dwóch legatów, Pawła i Makarego, by

¹² Por. E. WIPSYCKA, *Kościół w świecie ...*, s. 146.

¹³ Por. A. GOŁDA, *Wprowadzenie*, w: OPTAT Z MILEWY, *Traktat przeciw donatystom*, Kraków 2011, s. 8; E. WIPSYCKA, *Kościół w świecie ...*, s. 146. Cesarz w tym sporze poparł Cecyliana. Donatyści na synodzie w Rzymie w 313 roku, następnie na synodzie w Arles w 314 roku zostali potępieni. Cecyliana, w sumie, w kolejnych procesach był trzykrotnie uniewinniany. Represje cesarskie względem donatystów trwały do 321 roku, kiedy to Konstantyn, szykujący się do kampanii przeciw Licyniuszowi, odwołał ich z wygnania. Odtąd donatyści szybko zdobywali coraz większe wpływy w Afryce (por. tamże, s. 146–148).

delikatnie zbadali sprawę. Oni to „nieśli pomoc ubogim i zachęcali wszystkich do jedności”¹⁴. Donat, zrozumiawszy, że sprawa jest przesądzona na jego niekorzyść, miał wypowiedzieć wówczas słynne słowa: „Cóż wspólnego mają cesarz i Kościół?” i odtąd donatyści nazywali katolików „partią Makarego”¹⁵. Cesarz wznowił prześladowania donatystów¹⁶.

Następcą Donata aż do 390 roku był Parmenian, „Hiszpan lub Gall” – jak określa go Optat z Milewy¹⁷. Był stosunkowo dobrze wykształconym mówcą i dość sprawnym administratorem. Umiał rozpowszechniać idee donatystów, pisząc psalmy i pieśni dla ludzi prostych. Tolerowała jego działalność także władza, stąd za tego biskupa donatyści zyskali tak wielką popularność, że np. w Numidii stali się liczniejsi od katolików. Tykoniusz działał właśnie w czasach Parmeniana. Ów biskup jednak nie był mu przychylny (za to Tykoniusz znalazł poparcie w „obozie wroga”, gdyż obrońcą teologa donatystycznego został Augustyn, biskup Hippony – o czym jeszcze poniżej), przez co Tykoniusz ostatecznie został ekskomunikowany przez donatystyczny synod za swoje heretyckie poglądy i w konsekwencji umarł jako *excommunicatus* – będący poza jakąkolwiek widzialną *communio Ecclesiae* czy też w pewnym sensie *inter communiones*, czyli gdzieś pomiędzy katolickim a donatystycznym Kościołem¹⁸.

Powracając do historii donatyzmu, warto przypomnieć, że w 361 roku tron objął cesarz Julian, zwany Apostatą, który pragnął odrodzić pogańską religię. Pozwolił on donatystom na powrót z wygnania, a oni wznowili swoje ataki na katolików. Ich znaczenie osłabło dopiero wtedy, kiedy cesarz Teodozjusz w 380 roku nakazał „wszystkim wiernym wyznawać <religię,

¹⁴ OPTAT Z MILEWY, *Traktat przeciw donatystom* III, 4, 1; tłum. A. Gołda.

¹⁵ Por. A.G. HAMMAN, *Życie codzienne w Afryce Północnej...*, s. 304–305; P. MONCEAUX, *Histoire littéraire de l'Afrique chrétienne depuis les origines jusqu'à l'invasion arabe*, t. 5, Paris 1920, s. 114–116.

¹⁶ Por. E. WÍPSZYCKA, *Kościół w świecie...*, s. 173.

¹⁷ Por. OPTAT Z MILEWY, *Traktat przeciw donatystom* II, 7, 4. Optat był biskupem numidyjskiej Milewy (Milewe), zmarł przed 400 rokiem; około 365 roku napisał sześć ksiąg swego *Traktatu przeciw donatystom*, około 385 roku dopisał jeszcze jedną księgę i uzupełnił księgi wcześniejsze (por. B. ALTANER, A. STUIBER, *Patrologia. Życie, pisma i nauka Ojców Kościoła*, tłum. P. Pachciarek, Warszawa 1990, s. 493).

¹⁸ Por. J. RATZINGER, *Beobachtungen zum Kirchenbegriff des Tyconius im Liber regularum*, „Revue des Études Anciennes” 2 (1956), nr 2, s. 174.